

УДК 349.22

Ольга Бурлака,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ВИДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ-СИРОТАМ ТА ДІТЯМ, ПОЗБАВЛЕНИМ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті проаналізовано основні види державних соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які надаються відповідно до чинного законодавства, а також їх розміри та форми надання. На основі дослідженого матеріалу автором здійснена класифікація соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, за формою їх надання, періодичністю їх надання, а також виходячи з моменту та умов набуття права на такі допомоги і моменту втрати такого права, та іншими ознаками.

Ключові слова: державна соціальна допомога, дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, повне державне забезпечення, прожитковий мінімум.

Актуальність теми. Явище сирітства є сильним викликом для Українського суспільства та системи його соціального захисту. Втрата дитиною батьків та їхнього піклування, незалежно від її причин та обставин, є безумовною підставою для появи обов'язку держави піклуватися про таку дитину, забезпечити їй належний рівень соціального захисту та відповідальності за долю кожної такої дитини. Адже майбутнє зазначеної категорії осіб у повному обсязі залежить саме від держави та суспільства. Тому рівень соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також система його організаційно-правових заходів є лише однією зі сторін, що відображає систему та якість соціального захисту у державі в цілому та його спроможність захистити кожного громадянина від впливу негативних життєвих обставин.

Стан наукового дослідження. З огляду на актуальність даної наукової проблематики, вивченню соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, присвятили свої праці такі вчені, як: В. В. Андреев, Н. Б. Болотіна, Л. С. Волинець, К. В. Добромислов, М. Л. Захаров, О. І. Карпенко, В. Г. Кобелева, О. Є. Мачульська, Д. А. Шконов, І. В. Пеша, П. Д. Пилипенко, Н. Т. Поліс, С. М. Прилипко, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, О. В. Стремоухов, Є. Г. Тучкова та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць у наведеній сфері, комплексного дослідження

соціальних допомог, які надаються дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, не проводилося.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі системи державних соціальних допомог, які надаються дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також класифікації таких допомог на основі виділення сутнісних ознак, що притаманні відповідним їх видам.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш важливих видів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є надання їм соціальної допомоги.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 [1], держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа. Допомога та утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб.

Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, ві-

ком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів. Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення, виплачується стипендія в розмірі, який на 50 відсотків перевищує розмір стипендії у відповідному навчальному закладі, а також виплачується 100 відсотків заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики [1].

Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій. У разі надання особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування. Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку [1].

Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття. Вартість повного державного забезпечення у грошовому еквіваленті для дітей віком від народження до трьох років, від трьох до семи років, від семи до десяти років, від десяти до чотирнадцяти років, від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до двадцяти трьох років визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» [1], [2].

Державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і затверджуються відповідно до законодавства.

Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», прожитковий мінімум –

вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік [2].

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» [3], прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць для дітей віком до 6 років: з 1 січня 2016 року – 1167 гривень, з 1 травня – 1228 гривень, з 1 грудня – 1355 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2016 року – 1455 гривень, з 1 травня – 1531 гривня, з 1 грудня – 1689 гривень. Для порівняння у 2015 році прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років: з 1 січня 2015 року становив – 1032 гривень, з 1 вересня – 1167 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2015 року – 1286 гривень, з 1 вересня – 1455 гривень.

У період канікул особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються в професійно-технічних, вищих навчальних закладах, виплачуються (за нормами службових відряджень) добові за час перебування у дорозі (туди і назад) та вартість проїзду залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом до закладів чи сімей, де вони виховувалися, чи у місця відпочинку за рахунок асигнувань, що виділяються для цієї мети центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, із коштів, передбачених у державному бюджеті окремим рядком на утримання та соціальне забезпечення осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зарахованим на повне державне утримання випускникам закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також іншим особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що стали учнями і студентами і які не виїжджають до місць організованого відпочинку в дні канікул, а також під час їх хвороби видаються кошти в межах установленої грошової норми на харчування й інші побутові потреби [1].

Крім того, розглядаючи державну соціальну допомогу не лише як певний вид періодичної чи одноразової грошової виплати, а й як певну допомогу у натуральній формі, слід зазначити, що однією з вагомих державних

соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, є забезпечення таких дітей житлом. Така допомога регламентується ст. 33 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 [1]. Закон визначає, що у разі відсутності в таких дітей житла вони мають право зараховуватися на квартирний облік та соціальний квартирний облік за місцем їх походження або проживання до встановлення опіки, піклування, влаштування в прийомній сім'ї, дитячій будинку сімейного типу, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за заявою опікуна чи піклувальника, прийомних батьків, батьків-вихователів, адміністрації закладу, де проживає дитина, або органу опіки та піклування. Після досягнення 18 років такі діти протягом місяця забезпечуються соціальним житлом до надання їм благоустроєного житлового приміщення для постійного проживання [1].

Крім зазначених вище допомог, державою надається допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування. Вона призначається особам, визначеним в установленому порядку опікунами чи піклувальниками дітей. Проте допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, не призначається у разі перебування дитини на повному державному утриманні.

Порядок надання та розмір такої допомоги визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» від 27.12.2001 № 1751 [4]. Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається в розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку.

Схожу правову природу має і державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», що надається відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» від 31.01.2007 № 81 [5]. Відповідно до зазначеної Постанови, призначення і виплата соці-

альної допомоги та грошового забезпечення здійснюються управлінням праці і соціального захисту населення районної, районної у м. Києві та м. Севастополі держадміністрації, структурним підрозділом з питань праці і соціального захисту населення виконавчого органу міської, районної у місті ради (далі – уповноважений орган) дитячому будинку сімейного типу або прийомній сім'ї на підставі підготовлених службою у справах дітей документів, що зберігаються протягом п'яти років після припинення виплати соціальної допомоги та грошового забезпечення. Державна соціальна допомога на дітей призначається в грошовій формі батькам-вихователям на кожну дитину-вихованця і прийомним батькам на кожну прийомну дитину. Грошове забезпечення призначається кожному з батьків-вихователів і одному з прийомних батьків. Розмір соціальної допомоги становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку. Розмір грошового забезпечення становить 35 відсотків двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку на кожну дитину-вихованця та кожну прийомну дитину і не залежить від пенсії, аліментів, стипендії чи державної допомоги на кожну дитину-вихованця та на кожну прийомну дитину. Сумарний обсяг грошового забезпечення не повинен перевищувати п'яти прожиткових мінімумів для працездатної особи і розподіляється між батьками-вихователями рівними частинами за їх згодою [5].

Таким чином, підсумовуючи викладений матеріал щодо такого виду соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як державно соціальна допомога, можемо відзначити, що її вагомість важко переоцінити. Адже саме гарантування дитині, яка позбавлена батьківської опіки, матеріального забезпечення на рівні, не нижчому від встановлених державою соціальних стандартів, є основою для подальшого забезпечення її належного фізичного та психологічного розвитку, виховання, задоволення ключових потреб для нормальної життєдіяльності та здобуття відповідного суспільного статусу.

Звичайно, прогресивним положенням законодавства є те, що державне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, повинне здійснюватися на рівні, не нижчому від прожиткового мінімуму, що затверджується для відповідної демографічної групи відповідно до Закону України «Про державний бюджет» на відповідний рік. Проте неможливо обійти увагою той факт, що розміри такого забезпечення та інших державних соціальних допомог для дітей все ж залишаються мізерно малими.

Виходячи з наведеного, доцільно було б структурувати досліджений матеріал, розподіливши всі окреслені допомоги на окремі групи. Так, залежно від форми державної соціальної допомоги, що надається дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, їх можна поділити на дві групи: 1) державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, що надаються у грошовій формі (повне державне забезпечення, стипендія, спеціальні стипендії, допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відшкодування добових витрат під час канікул, одноразова грошова допомога випускникам тощо); 2) державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, що надаються у натуральній формі (забезпечення житлом тощо).

Також державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, можна класифікувати за періодичністю їх виплати на: (а) багаторазові державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, що виплачуються періодично (повне державне забезпечення, стипендія, спеціальні стипендії, допомога на дітей-сиріт та дітей); (б) одноразові державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування (відшкодування добових витрат під час канікул, одноразова грошова допомога випускникам, надання соціального житла, щорічна допомога на придбання підручників тощо).

Державні соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, що позбавлені батьківського піклування, різняться залежно від моменту та умов набуття права на такі допомоги і моменту втрати такого права. За такою ознакою їх можна класифікувати на: I – постійні безумовні допомоги, право на які у досліджуваної категорії дітей виникає з моменту надання їм статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, та не залежить від будь-яких додаткових умов чи юридичних фактів. Право на таку допомогу триває до досягнення дитиною відповідного віку – 18 років (23 років за умови навчання) або до втрати відповідного статусу. До такого виду допомоги слід віднести повне державне забезпечення.

II – безумовні допомоги, що не мають постійного характеру: це державні соціальні допомоги, право на які виникає у всіх дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківського

піклування, та залежить виключно від досягнення ними певного віку. Зокрема, до наведеної групи можна віднести надання соціального житла.

III – спеціальні державні соціальні допомоги, право на які виникає за наявності сукупності певних умов або за наявності певного юридичного факту. До наведеної групи можна віднести допомогу випускникам – право на неї виникне у дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, яка буде навчатися та стане випускником відповідного навчального закладу.

Державні соціальні допомоги також можна розподілити на допомоги, що надаються безпосередньо дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування (повне державне забезпечення, відшкодування добових на період канікул, виплата грошової допомоги на придбання підручників тощо), та допомоги і грошове забезпечення, що надаються на таких дітей батькам-вихователям, прийомним батькам, опікунам, піклувальникам, які фактично є винагородою та заохоченням таких осіб за взяття дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання та утримання, відшкодуванням їхніх витрат на утримання дитини і платою за надання такої дитині соціальних послуг щодо виховання, харчування у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу тощо.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 №2342-IV// Урядовий кур'єр, 2005. – № 19.
2. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV// Урядовий кур'єр. – 1999.
3. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Голос України. – 2015. – № 250.
4. Про затвердження порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – Ст. 94.
5. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/81-2007-%D0%BF>

В статье проанализированы основные виды государственных социальных пособий детям-сиротам и детям, лишенным родительской опеки, которые предоставляются в соответствии с действующим законодательством, а также их размеры и формы предоставления. На основе исследованного материала автором осуществлена классификация социальных пособий детям-сиротам и детям, лишенным родительской опеки, по форме их предоставления, периодичности предоставления, а также исходя из момента и условий приобретения права на такие пособия и момента утраты такого права и другим признакам.

Ключевые слова: государственная социальная помощь, ребенок-сирота, ребенок, лишенный родительской опеки, полное государственное обеспечение, прожиточный минимум.

The article analyzes the main types of state social benefits for orphans and children deprived of parental care, which are provided in accordance with current legislation, as well as their sizes and shapes of. On the basis of the material studied by the author carried out the classification of social benefits for orphans and children deprived of parental care, in the form of supply, the frequency of, and based on the time and conditions of purchase of the right to such benefits and the moment of loss of such rights and other grounds.

Key words: state social assistance, orphan child, child deprived of parental care, full state maintenance, cost of living.

